

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آشنایی با اقتصاد اسلامی

حجة الاسلام دکتر جواد ایروانی

استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی

www.ketab.ir

سرشناسه.....: ایروانی، جواد، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور...: آشنایی با اقتصاد اسلامی / جواد ایروانی.
مشخصات نشر.....: مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری.....: ۴۳۲ص.
شابک.....: ۹۷۸-۹۶۴-۷۶۷۳-۹۲-۱
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت.....: کتابنامه.
موضوع.....: اسلام و اقتصاد
شناسه افزوده.....: دانشگاه علوم اسلامی رضوی
رده‌بندی کنگره.....: ۱۳۹۱ ۱۹۱۵ الف/۲/BP۲۳۰
رده‌بندی دیوبی.....: ۲۹۷/۴۸۳۳
شماره کتاب‌شناسی ملی.....: ۲۹۶۳۵۹۴

آشنایی با اقتصاد اسلامی

نویسنده: حجة الاسلام دکتر جواد ایروانی (استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)
ارزیابان علمی: دکتر علی شیرزایی میدانی (عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی)
و حجة الاسلام علی جلائیان اکبرنیا (رئیس مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

ویراستار: مهدی بزده ثانی

طراح جلد: حمید نخعی

چاپ اول: آبان ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

مدیر اجرایی پژوهش و ناظر چاپ: علی اصغر یار
حروفچینی و صفحه‌آرایی: واحد نشر دانشگاه علوم اسلامی رضوی
چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

مرکز توزیع

مشهد مقدس: حرم مطهر، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی

صندوق پستی: ۱۱۹۳-۹۱۷۳۵ تلفن و دورنگار: ۰۵۱۱-۲۲۲۶۸۱۷

www.razavi.ac.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۱۱ بن ناشر
۱۳ گفتار
۱۹ بن اول: کلیات
۱۹ فصل اول: مفهوم اقتصاد
۱۹ فصل دوم: ابعاد دانش اقتصاد و چستی اقتصاد اسلامی
۲۳ فصل سوم: ادبیات موضوع ارتباط دین و اقتصاد
۲۴ مبحث اول: تأثیر آموزه‌های دینی بر اقتصاد متعارف
۲۵ مبحث دوم: نقش برجسته مسلمانان در دانش اقتصاد
۲۸ فصل چهارم: جایگاه دانش اقتصاد
۲۸ روش‌شناسی علوم انسانی
۲۹ گفتار اول: مکتب اصالت طبیعت (پوزیتیویسم)
۳۰ الف. پوزیتیویسم در قالب اثبات‌پذیری و نقد آن
۳۳ ب. پوزیتیویسم در قالب ابطال‌پذیری و نقد آن
۳۴ گفتار دوم: استقلال علوم انسانی در روش
۳۴ تفاوت‌های ماهوی پدیده‌های انسانی (اجتماعی) و طبیعی
۳۴ ۱. تأثیر اراده و اختیار
۳۵ ۲. هدفمندی و غایی بودن رفتارهای بشر
۳۶ ۳. تأثیر ایدئولوژی و فرهنگ

۲۹۲	گفتار اول: هدفمندی و انگیزه سالم
۲۹۶	گفتار دوم: تخصص و تعهد
۲۹۹	گفتار سوم: انضباط و میانه‌روی
۳۰۲	گفتار چهارم: توجه به کیفیت
۳۰۳	گفتار پنجم: پذیرش کار متناسب با توان
۳۰۴	مبحث دوم: در عرصه توزیع و تجارت
۳۰۴	گفتار اول: اصل اخوت
۳۰۷	گفتار دوم: تبیین وظایف اغنیا و فقیران
۳۰۷	الف. وظایف اغنیا
۳۰۸	۱. اخلاق توانگری
۳۱۰	۲. رسیدگی به محرومان
۳۱۲	ب. وظایف فقیران
۳۱۲	۱. کار و تلاش
۳۱۲	۲. اخلاق تنگدستی
۳۱۳	گفتار سوم: اخلاق تجارت و اصول حاکم بر آن
۳۱۸	مبحث سوم: در عرصه مصرف
۳۱۸	خلاصه بخش
۳۲۳	بخش ششم: علم اقتصاد اسلامی
۳۲۳	فصل اول: تعاریف علم اقتصاد
۳۲۵	فصل دوم: آیا علم اقتصاد اسلامی وجود دارد؟
۳۲۷	معضلات علم اقتصاد و لزوم طراحی پارادایمی جدید
۳۲۸	خلاصه بخش
۳۴۱	بخش هفتم: رشد و توسعه اقتصادی و عوامل آن از دیدگاه اسلام
۳۴۱	فصل اول: مفهوم رشد و توسعه
۳۴۳	فصل دوم: خصوصیات توسعه
۳۴۴	فصل سوم: نگاه اسلامی به مفهوم توسعه
۳۴۵	فصل چهارم: رابطه رشد و عدالت
۳۴۹	فصل پنجم: تأثیر آموزه‌های دینی بر رشد و پیشرفت اقتصادی
۳۵۱	مبحث اول: علل رشد سریع و سپس افول اقتصادی مسلمانان
۳۵۳	مبحث دوم: نقش آموزه‌های اسلامی و ارزشهای معنوی در رشد اقتصادی
۳۵۴	دیدگاه اسلام درباره دنیا، فقر و ثروت
۳۵۴	فصل ششم: وسائل رشد تولید

۳۶۴	مبحث اول: ابزار قانونی
۳۷۲	مبحث دوم: ابزار فکری و فرهنگی
۳۷۲	گفتار اول: ارزش کار، تولید و پیشرفت اقتصادی در اسلام
۳۷۹	گفتار دوم: نقش ارزش‌های معنوی در رشد اقتصادی
۳۷۹	الف. چگونگی ارتباط ارزش‌ها با رشد اقتصادی
۳۸۰	۱. تأثیرات غیبی
۳۸۱	۲. تأثیرات مستقیم
۳۸۱	۳. تأثیرات غیر مستقیم
۳۸۲	ب. عناصر ارزشی مؤثر بر رشد اقتصادی
۳۸۲	۱. ایمان
۳۸۴	۲. تقوا
۳۸۸	۳. استغفار و آمرزش خواهی
۳۹۰	۴. شکر و شکرگزاری
۳۹۲	۵. زهد و قناعت
۳۹۷	۶. امانت و صداقت
۳۹۸	۷. انفاق
۴۰۱	۸. عوامل دیگر
۴۰۲	ج. آسیب‌شناسی رشد اقتصادی
۴۰۳	کفران نعمت
۴۰۵	خلاصه بخش
۴۰۷	ایننامه
۴۰۷	الف. منابع عربی
۴۱۱	ب. منابع فارسی
۴۱۹	ج. منابع انگلیسی
۴۲۰	د. مجلات
۴۲۱	یقه‌ها
۴۲۳	ب. نمایه آیات
۴۲۹	نمایه روایات

سخن ناشر

دانش اقتصاد بسان دیگر دانش‌ها، در سده‌های اخیر تحول و گسترش روزافزونی به خود دیده است. اقتصادهای جهان غرب، دورانی طلایی را تجربه کردند که در آیت به افزایش سریع ثروت منجر گردید. با این حال، این توسعه نتوانست نیازهای همه افراد جامعه را برآورده ساخته و بی‌عدالتی در توزیع ثروت و درآمد را کاهش دهد. از این رو، سیل انتقادات به نظام سرمایه‌داری حاکم سرزیرگشته و ضرورت زنگری در مبانی، مفروضات، نظریات و سیاست‌های مبتنی بر آن‌ها را نمایان ساخته است. بر این اساس، رسالت اندیشه‌وران مسلمان آن است تا با بازگشت به آموزه‌های معادبت‌بخش اسلامی و بهره‌گیری از میراث موجود بشری، برای ارائه الگویی جدید، کارآمد و مبتنی بر مبانی دینی تلاش نمایند.

کتاب پیش رو، به هدف آشنا ساختن مخاطب با اقتصاد اسلامی سامان یافته که آرنده، با توجه به آموزه‌های دینی و نیز مطالعات انجام شده، پس از سالیانی تحقیق و تدوین در این موضوع آن را به رشته تحریر درآورده است. وی در فصل نخست، مباحث مقدماتی در مورد قلمرو دانش اقتصاد و چیستی اقتصاد اسلامی را مطرح

نموده و در فصول بعدی نیز تلاش کرده است ابعاد و زوایایی از اقتصاد اسلامی را بررسی نماید که به خوبی از عهده آن برآمده است.

مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی با هدف مطالعه و تحقیق در زمینه‌های اسلامی و پاسخگویی منطقی به شبهه‌های علمی و نیازهای فکری دانشجویان محوره‌های اسلامی، به نشر پژوهش‌های بایسته در این زمینه اقدام نموده است. از این رو، کتاب حاضر را به عنوان متن درسی «آشنایی با اقتصاد اسلامی» مقطع کارشناسی رشته اقتصاد، منبع آزمون ارشد و نیز درس موضوعات انتخابی اقتصاد اسلامی در مقطع کارشناسی ارشد و نیز بر استفاده عموم علاقه‌مندان به «آشنایی» با اقتصاد اسلامی، منتشر می‌نماید.

در پایان گفتنی است که این اثر از ارزیابی عالمانه اساتید محترم دکتر علی اکبر ناجی میدانی و حجت الاسلام علی جلائیان اکبرنیا بهره برده است. شایسته است از زحمات و تلاش‌های خالصانه ایشان و کلیه بزرگوارانی که در نشر فاخر این اثر کوشیده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم.

مرکز پژوهش

دانشگاه علوم اسلامی رضوی

پیشن گفتار

دانش اقتصاد به سان دیگر دانش‌ها، در سده‌های اخیر تحول و گسترش و زافزونی را به خود دیده است. تمدن غرب، فروغ علم را از جهان اسلام که خود ز حال افول بود، گرفت و آن را فروزان‌تر از پیش نگاه داشت. مکاتب اقتصادی جهان غرب، دورانی طلایی را تجربه کردند که در نهایت به افزایش سریع ثروت مچر گردید. با این حال، علی‌رغم شکوفایی بی‌سابقه و تلاش‌های ارزنده دانشمندان جهان غرب، که آن را شایسته تقدیر می‌سازد، این توسعه نتوانست نازهای همه افراد جامعه را برآورده سازد و بی‌عدالتی در توزیع ثروت و درآمد را کاهش دهد. به علاوه، کسب این شکوفایی و رونق، به بهای هزینه‌های اجتماعی گزافی صورت گرفت، به گونه‌ای که جرم و جنایت، بزهکاری، بیماری‌های روحی، فروپاشی خانواده، ناآرامی‌های اجتماعی و دیگر نشانه‌های ناهنجاری گسترش یافت.

با تنزل وضعیت رفاهی، نگرانی درباره‌ی وخیم‌تر شدن اوضاع فقیران و محرومان به افزایش گذاشت و تنها جهان غرب از این عارضه رنج نبرد. از این رو، سیل قادات به نظام سرمایه‌داری حاکم، از سوی اندیشمندان غربی و مسلمان سرازیر

گشت و ضرورت بازنگری در مبانی، مفروضات، نظریات و سیاست‌های مبتنی بر آنها را نمایان ساخت.

بر این اساس، رسالت اندیشه‌وران مسلمان آن است تا با بازگشت به آموزه‌های سعادت‌بخش اسلامی و بهره‌گیری از میراث موجود بشری، برای ارائه طرحی جدید کارآمد مبتنی بر مبانی دینی تلاش نمایند. آموزه‌های اسلامی در این عرصه برای پاسخ‌گویی به نیازها از غنای کافی برخوردار است و در دهه‌های اخیر، اندیشمندان مسلمان تلاش‌هایی برای ارائه اقتصاد اسلامی انجام داده‌اند که کتاب «اقتصادنا» تألیف شهید صدر از نمونه‌های بارز آن است.

کتاب پیش رو به هدف آشنا ساختن مخاطب با اقتصاد اسلامی سامان یافته که پس از سال‌ها تحقیق و تدریس در دانشگاه به رشته تحریر درآمده است. در فصل نخست، مطالبی مقدماتی با عنوان کلیات ارائه شده است که در آن به چستی اقتصاد اسلامی می‌پردازد. دانش اقتصاد به مفهوم وسیع خود، قلمرو گسترده‌ای دارد که دست کم هفت بخش را در خود جای می‌دهد. برای آنکه مشخص گردد مقصود از اقتصاد اسلامی چیست، عناوین هر یک از این هفت بخش به اختصار تعریف شناسانده شده و ذیل هر کدام، صحت تفکیک آن به اسلامی و غیراسلامی بررسی گردیده است. بخش‌های یادشده با رعایت ترتیب منطقی بین آنها عبارتند از: مبانی (فلسفه) اقتصاد، مکتب اقتصادی، حقوق اقتصادی، اخلاق اقتصادی، نظام اقتصادی توسعه اقتصادی و علم اقتصاد به معنای خاص. در این میان، در مورد اخیر و به‌ویژه بحث علم اقتصاد اسلامی، موضوع چند و چون اندیشمندان مسلمان قرار گرفته است. در فصول بعدی نیز تلاش شده است ابعاد و زوایای هر یک از بخش‌های یادشده جداگانه بررسی شود، با این توضیح که دو بحث حقوق اقتصادی و نظام اقتصادی فصلی را به خود ویژه نساخته‌اند؛ چه، اولی به درس مبانی فقهی اقتصاد اسلامی موکول شده است و در دومی نیز به لحاظ نوع بحث - که بیشتر به شکل اجرایی یک مکتب می‌پردازد - به مطالب فصل کلیات بسنده شده است. بر این اساس، پس

بلیات، فصل مبانی مطرح، و در آن، مبانی جهان‌بینی و انسان‌شناختی مکتب اسلام را با مقایسه با مکاتب سرمایه‌داری و سوسیالیسم ارائه گردیده است. در تکمیل این بحث نیز، فصل دوم گشوده شده و «انسان اقتصادی» از دیدگاه اسلام و سرمایه‌داری بررسی نهاده شده است. سپس در فصل مکتب، مبانی مکتبی، از جمله مباحث لکیت، عدالت، آزادی و نظام بهره، با نگاهی تطبیقی مطرح شده است. در ادامه نیز دیدگاه اسلام دربارهٔ اخلاق اقتصادی، علم اقتصاد و رشد و توسعه با همین شیوه بررسی گردیده است.

با توجه به ماهیت درسی کتاب، هدف، نه ارائه نظریات جدید، بلکه به دست‌دادن تصویری کلی از اقتصاد اسلامی بر پایه منابع اصیل دینی و نیز نگاه‌های موجود در زمین است که نگارنده در حد توان بدان‌ها مراجعه داشته است. با این حال، در واردی به نظریه‌پردازی در سطح مورد نظر نیز توجه شده است.

این کتاب، به عنوان متن درسی «آشنایی با اقتصاد اسلامی» در مقطع کارشناسی رشته اقتصاد نگارش یافته است و همچنین برای درس «موضوعات انتخابی اقتصاد اسلامی» در مقطع کارشناسی ارشد و سایر علاقه‌مندان به آشنایی با اقتصاد اسلامی شهادت می‌گردد. نگارنده در پایان تأکید می‌کند مطالب این کتاب تنها برای آشنایی با اقتصاد اسلامی سامان یافته است و چه بسا از کاستی‌ها و عیوب به دور نمانده باشد از این رو بر هر نقدی آغوش می‌گشاید.